

ZRINSKI I LEGRAD

(U POVODU 320. OBLJETNICE UROTE ZRINSKO-FRANKOPANSKE)

1. UVOD

Golemo je značenje velikaških obitelji Zrinskih i Frankopana u povijesti hrvatskoga naroda i ovoga dijela Europe - u političkom, gospodarskom i kulturnom pogledu. Za područje sjeverne Hrvatske od posebnog je značaja djelovanje članova obitelji Zrinski, pogotovo nakon 1546. godine kada oni postaju vlasnicima velikoga feudalnog posjeda u Međimurju. Svoje sjelo Zrinski ustoličuju u Čakovcu, pa ovaj grad postaje i jedno od središta gospodarstva, politike i kulture u ovom dijelu Europe u 16. i 17. stoljeću. U sastavu međimurskoga

zrinskog vlastelinstva nalazio se i oppidum Legrad, koji se tada i fizički nalazio sjeverno od glavnog toka rijeke Drave (prirodnim fenomenom presijecanja vrata meandra Drave, Legrad je 1710. godine "preseljen" u Podravinu, ali je upravno pripadao u sastav kotara Prelog sve do početka 20. stoljeća).¹

Za život ljudi i formiranje naseobina oduvijek su bila strateški i gospodarski osobito atraktivna staništa na sutoku velikih rijeka, pa tako i Legrad i okolica imaju izuzetno dugu povjest - s kontinuitetom naseljenosti od neolita do danas (Carrodunum, Terra Cacna, Dombro, Legradinum itd.).² U srednjem vijeku o postojanju i razvoju Legrada, kao središnjeg naselja na sutoku Mure u Dravu, dokumenti govore već od 12. i 13. st., a već u 14. i 15. stoljeću upravo ovo trgovište postaje jedno od najvećih i gospodarski najznačajnijih naselja u ovom dijelu Hrvatske i Ugarske. Stoga i nije čudno što su i Zrinski, čim su dobili Međimurje 1546. godine, u svoju titulu ugradili i naziv "kapetan legradski" - budući da je značenje ove utvrde nadaleko prelazilo lokalne okvire. Legradaska tvrđava i trgovište dobivaju novo strateško značenje i položaj nakon 1552. godine i pada Virovitice u turske ruke - tada se granica dobrobrano pomakla prema zapadu, s Đurđevcom kao zadnjom slobod-

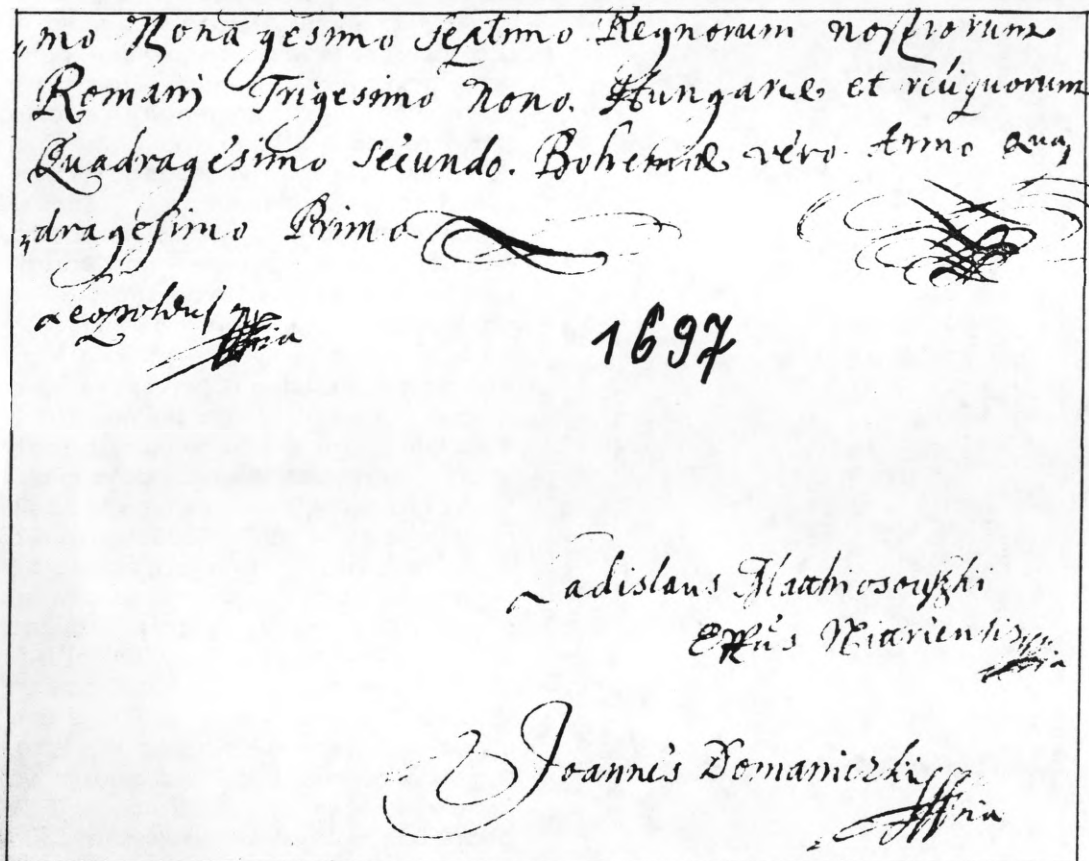
Naslovna stranica knjige o povijesti Legrada, koju je 1912. napisao legradski učitelj Jenő Haller

nom utvrdom "kršćanske Europe". Uskoro su Turci zauzeli veliki dio jugozapadne Ugarske, tako da je Velika Kanjiža (Nagykanizsa) bila u njihovim rukama od 1600. do čak 1690. godine. Granica je tada tekla rijekom Murom i Dravom, a Legrad se našao na samoj liniji obrane kao jedna od najisturenijih strateških točaka. Za bolje razumjevanje povijesti Legrada u vrijeme Zrinskih, ova je činjenica osobito važna.

2. LEGRADSKO TRGOVIŠTE (OPPIDUM)

Prema podacima s kojima dosad raspoložemo, Legrad je imao svoju utvrdu (vjerojatno zemljanu, s drvenim palisadama i drvenim kućama) već u 14. stoljeću, a uz nju se formira trgovačko-obrtničko podgrađe (suburbium), koje je obavljalo središnje funkcije za širu okolicu. Razvijajući neke specifične obrte, dijelom vezane i za položaj na Dravi i Muri (zlatarstvo, mlinarstvo, šajkaštvo - trgovina na čamcima, te klasične obrte), kao i trgovačke veze s okolnim gradovima i trgovištima, Legrad demografski i gospodarski jača, te kroz te razvojne elemente dobiva i neke statusne oznake i privilegije važne za poziciju srednjevjekovnih naselja u ovom dijelu ugarsko-hrvatskog kraljevstva, odnosno kasnije Habsburške Monarhije.

Računa se da je legradsko podgrađe (utvrda je u pravilu bila u rukama feudalnog gospodara, a to je bio uglavnom i vlasnik cijeloga Međimurja, sa sjedištem u Čakovcu) značajne privilegije dobilo već u 15. stoljeću. O važnosti Legrada dokumentiraju i izvješća o međuplemićkim sukobima (vezano uz Celjske), kada je 1446. godine Ivan Hunjadi "u Podravini

Završetak pravila legradskog Kušnjarskog i šošarskog ceha iz 1697. godine

zauzeo Đurđevac i Koprivnicu, a u Međimurju samu utvrdu Legrada na ušću Mure i Drave.³ Konačno, kako navodi Haller, godine 1488. Legrad i službeno dobiva naziv trgovišta (oppiduma), sa svojom samoupravom, a zasigurno 1610. i svoj zaseban trgovišni grb.⁴ Ovaj statusni položaj Legrada (a u nekim dokumentima spominje se čak kao grad, civitas) definitivno je znatno kasnije, u 18. stoljeću, sankcionirala carica Marija Terezija.⁵

Sve centralne funkcije, prvenstveno strateške, gospodarske i kulturne, koje je Legrad već obavljao za širu okolicu, snažno napreduju i razvijaju se upravo u 16. i 17. stoljeću, kad ovaj oppidum pripada pod veliko međimursko vlastelinstvo Zrinskih. Legradsko podgrađe (oppidum) organizirano je kao i druga slična poveljna trgovišta u to feudalno doba. Mjesto je imalo značajnu samoupravu, moglo je birati članove magistrata (zebrane obchine), svojega suca (iudex) i druge dostojanstvenike, a grad je naseljavao dosta slobodnjaka i ponešto kmetova, te dakako vojna posada u tvrđavi. Žganec, primjerice, navodi da je "mjesto Legrad bilo i povoljno trgovište, te je imalo svoj magistrat. Zapisnici o sjednicama magistrata čuvaju se od 1672. godine, a pisani su većim djelom latinskim jezikom, kasnije mađarskim, a za vrijeme apsolutizma hrvatskim. Značajno je da legradski magistrat sa senatorima ima i sudačku vlast".⁶ Haller, pak, spominje da su privilegije Legradanima odobravali feudalni gospodari, sudački i crkveni velikodostojanstvenici, pa i sami carevi. Kao primjer navodi povelju koju je kralj Ferdinand III. izdao 1643. godine i dozvolio Legradanima trgovanje po cijeloj Mađarskoj, a suditi im je pak mogao jedino sudac oppiduma Legrad.⁷

Zrinski su ne samo priznavali privilegije i pravno ustrojstvo oppiduma Legrad, nego su podupirali njegov razvoj, jer je to bilo i u njihovom interesu. Nakon turskog zauzimanja Velike Kanjiže i povlačenja granica na samoj Muri i Dravi, ovi se odnosi donekle kompliciraju zbog ratnih opasnosti i interesa vojske u legradskoj tvrđavi. Međutim, usprkos miješanju naroda i ratnih dugogodišnjih prilika, čini se da je Legrad i u to vrijeme ostao najvažnija naseobena točka ovog djela Podravine i Međimurja. Doduše nešto kasnije, dakle nakon demografske obnove nakon odlaska Turaka, župne matice Legrada zapisale su čak 1.112 domaćinstva ili 6.039 stanovnika (bilo je to 1771. godine). Tako veliki broj stanovnika, Legrad više nikad u svojoj povijesti nije dostigao.⁸ Godine 1650. zagrebački biskup Petar Petretić spominje da je u Međimurje poslao

dva isusovca i da su oni uz druga mjesta posjetili i "civitas Legradinensis" - dakle grad Legrad - koji je "plodno tlo za vojnike i heretike".⁹ Odnose Zrinskog, odnosno legradske tvrđave i njezine vojne posade s jedne strane, te legradske zebrane obchine i općinstva s druge, valjalo bi još istražiti i poblize objasniti, ali poznati podaci upućuju da su ti odnosi bili nešto povoljniji i bolje organizirani nego primjerice u Koprivnici i drugim gradovima i trgovištima na turskoj granici u to doba. Tako je oppidum Legrad iako na samoj granici uspio zadržati i civilno stanovništvo. Tu crkva ima svoj kontinuitet, a isto tako i djelovanje cehova i trgovaca - iako je miješanje naroda, vjera i običaja bilo golemo (u tom sklopu posebno je zanimljiva pojava protestantizma, a kompleksna vjerska struktura Legrada ostala je karakteristika tog naselja sve do danas).

Gospodarska snaga Legrada u doba Zrinskih prvenstveno se temelji na obrtništvu i trgovini, a bila je razvijena i ratarsko stočarska proizvodnja. Uz Varaždin, Prelog, Koprivnicu i još

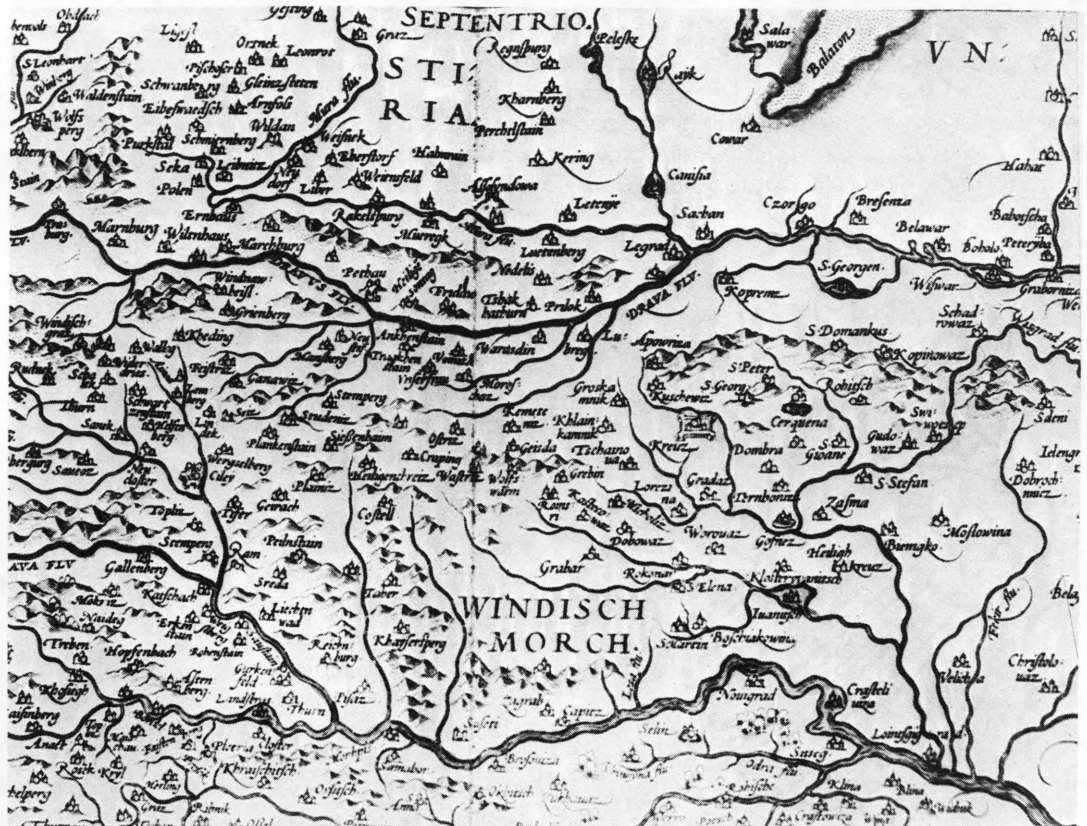

Grb oppiduma Legrad iz 1610. godine

neke gradove i trgovišta, upravo Legrad je jedno od najznačajnijih cehovskih starih središta u ovom dijelu Hrvatske. Zrinski su poticali razvoj obrta i trgovine, a njihovi majuri u Legradu, Donjoj Dubravi i okolnim selima bili su primjerno organizirani. Može se s dosta sigurnosti zaključiti da su bratovštine (vezane vjerojatno uz crkvu), koje su povezivale trgovce i osobito obrtnike, u Legradu postojale već u 15. i 16. stoljeću.¹⁰ I jedan od najstarijih cehova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj uopće, nastao je u Legradu - to je Nožarski ceh, koji je, prema navodu Hallera, osnovan još 1480. godine.¹¹ Cehovi su bili specifična, strukovna organizacija obrtnika, a osobito su se razvili krajem razdoblja Zrinskih, te u 18. i 19. stoljeću. Jedan od najstarijih takvih cehovskih udruženja u Legradu je ceh šoštara i kušnjara, koji je svoja pravila dobio već 1697. godine, a kasnije se osnivaju i drugi legradski cehovi.¹² Legradski, pak, trgovci imali su poslovne veze s partnerima iz južne Ugarske, Štajerske i Hrvatske.

Dakako, Legrad je u vrijeme Zrinskih imao i druge važne funkcije (osim strateške), nadovezujući se na djelovanje obrtnika, trgovaca i poljodjelaca. Tako je ovdje bio poznati prijelaz - brod - preko Drave i Mure (s posebnim povlasticama ubiranja pristojbi), a 1674. spominje se i posebna luka (vjerojatno za čamce, jer se njima trgovalo rijekama).¹³ Godine 1682. u Legradu je radila i solana (državni monopol) za šire područje, sol se odavde razvozila čamcima i na konjima. Trgovačko značenje Legrada podupirali su i znameniti tjedni, mjesečni i godišnji sajmovi, osobito stočni, za što su se također izdavale posebne povelje.¹⁴

S obzirom na svoj geografski položaj, kao i mjesto u sustavu vlastelinstva Zrinskih i istaknuto stratešku poziciju u obrani od Turaka, jasno je da je Legrad u vrijeme Zrinskih bio vrlo značajna naseobina i gospodarska točka u ovom prostoru. Već njegova neposredna okolica bijaše

Orteliusova karta iz 1572. godine - Legrad se još nalazi sjeverno od Drave

pošumljena i divlja, pogotovo pojas tzv. ničije zemlje - odnosno granica s Osmanskim carstvom, gdje su haračile razne vojske i bande. Godine 1660. posjetio je Zrinskog i Čakovec slavni turski diplomata i putopisac Evlija Čelebi. Došao je u Legrad, ali nije ostavio opis ovog oppiduma, nego maštoviti zapis o lovu u njegovoj okolici:

"Poslije sedam sati jahanja stigli smo iz Legrada u blizinu Novigrada (Serinwar), kad iz šume poče sa svih strana pucnjava iz topova. Za čas tu izbi čitavo more ljudi, koji dižući hajku stvorise zaglušnu buku. Iz planina sljegoše se zvjerad, pa izložise svoje živote na pazar. U brojnih jelena rogovi izrasli poput vila. Bilo je i neke vrste medvjeda crvene dlake, koji liče na bagdadskog lava. Strašni veliki zubati veprovi bijahu veći od magarca, a divlje ovce i koze koliko goveče. A koliko je još bilo lisica, vukova, risova i zečeva, to sam bog zna. Medvjedi rastrgoše oko pet stotina ljudi. Tog dana uloviše takav lov da se u slavu njegovu popilo možda tisuću kola vina".¹⁵

3. UTVRDE LEGRAD I NOVI ZRIN

Zahvaljujući uglavnom očuvanim vedutama i nacrtima u zbirkama Austrijske nacionalne biblioteke (Österreichische Nationalbibliothek) i Vojnopovijesnog muzeja (Kriegsarchiv) u Beču, te dijelom i podacima iz Arhiva Hrvatske u Zagrebu i radovima naših povjesničara, danas znamo nešto više o dvije velebne utvrde na ušću Mure u Dravu iz vremena 16. i 17. stoljeća - o tvrđavama Legrad i Novi Zrin. Vrijeme je to, uglavnom, graničnog položaja ovih utvrda prema turskoj južnoj Ugarskoj (sa sjedištem u Velikoj Kaniži), pa lokacija na sutoku velikih rijeka ima osobito strateško značenje. U Podravini, od Drnja, Sigeca, Koprivnice do Novigrada, Prodavića (Virja) i Đurđevca već je faktički formirana Vojna krajina ili granica, koja je bila sve cjelovitije pod izravnom komandom austrijske vojske. U nastavku prema zapadu, dakle u Međimurju, na posjedu vlastelina Zrinskih formira se uz Muru nastavak obrambene linije, ali koja je ostala izravno pod kontrolom kapetana Legradskih - odnosno Zrinskih. Ta zrska linija obrane započinje s utvrdama Legrad i Novi Zrin na sutoku Mure u Dravu, a nastavlja se utvrdama u Kotoru (Kotoriba), te u Goričanu, Dekanovcu i Križovcu, naslanjajući se dalje na zapad prema Lapšini i Štrigovi.¹⁶

Pa, kakva je bila utvrda Legrad? Kao što smo već naveli, ranija srednjovjekovna legradska utvrda oslanjala se na zamočvareni dravski poloj kao osnovni strateški, obrambeni pozicijski element. Međutim, to je u građevinskom i kapacitetnom smislu bila utvrda posve lokalnog značaja. Njezini se opisi ili nacrti nisu sačuvali. Kada su Zrinski dobili Međimurje (1546) već se jasno oslikavala turska opasnost s istoka, pa oni odmah početkom druge polovice 16. stoljeća pristupaju ne samo rekonstrukciji već praktički izgradnji nove tvrđave u Legradu. Izgradnju ove legradske utvrde započeo je Nikola Šubić Zrinski, ali poslije njegove herojske pogibije pod Sigetom (1566), nastavio je gradnju njegov sin Juraj Zrinski, koji je uglavnom i dovrši.¹⁷ Iz 1572. nalazimo naredbu cara Maksimilijana, koji nalaže stanovnicima Međimurja da grade tvrđavu Legrad kneza Juraja Zrinskog, a iz svibnja 1572. godine sačuvao se tlocert legradske utvrde u Kriegsarchivu u Beču.¹⁸ Tada je uglavnom već bila dovršena.

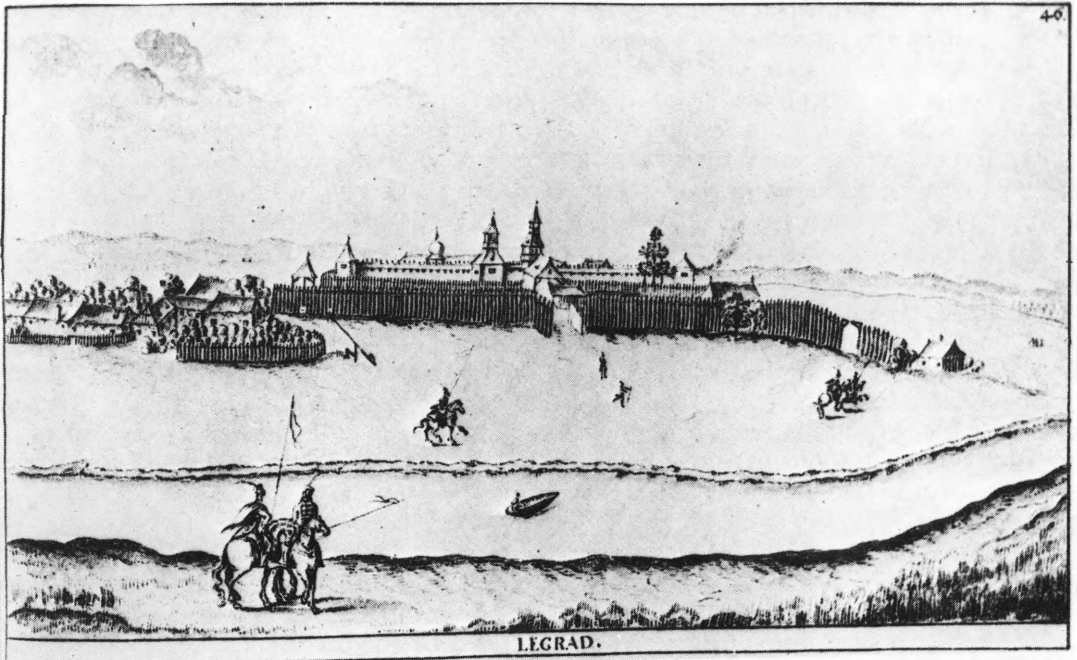
"Tlocrt legradske utvrde izrađen je prostom rukom na papiru veličine ondašnjeg arka, obojen vodenom bojom u ljubičastom tonu, kao zabilješka zatečenog stanja na licu mjesta. Ispod prikaza je rukom napisano - Legrat. Na nešto povišenom zemljištu uz ušće Mure u Dravu, okružena vodom iz tri riječna rukavca, nalazi se tvrđava Legrad. Četvrtasto oblikovan prostor zatvoren palisadama ima na kutovima kružne bastione. Na zapadnoj strani zida su jedina vrata, do kojih se s kopna dolazi drvenim diživim mostom. Unutar tvrđavskog prostora nema naznačenih građevina."¹⁹

Godine 1572. knez Juraj Zrinski u novodovršenoj tvrđavi u Legradu već ima snažnu vojnu posadu, jer Turci provaljuju i prijete iz osvojene Virovitice (1552), te iz južne Ugarske. Vojna posada u Legradu brojala je tada 150 konjanika i 50 trabanta, što je za ono vrijeme bila golema sila.²⁰ Zrinski, uz pomoć bečkog dvora i vojnih vlasti, dobro su održavali, a kasnije i nadograđivali legradsku tvrđavu, tako da je ona uskoro postala središtem zrske legradske granice. Postala

je čvrsto građena utvrda, prava renesansna nizinska fortifikacija, kombinacija zemlje, drvenih palisada i kamenih kula i građevina. To se očito vidi i na jednoj veduti legradske tvrđave, crtanoj tušem, iz 1639. godine. Lj. Perči navodi: "Tvrđavski zidovi su od kamena s kruništima i otvorima za vatreno oružje. Na kutovima su poligonalne natkrivene drvene kule sa otvorima za topove. Iza zida tvrđave naziru se krovovi i kupola neke građevine. Do vanjskog reda palisada je nekoliko kuća u podgrađu (suburbiumu). U stražnjem planu vedute vide se brežuljci" (vjerojatno Legradске gore).²¹

Kada su Turci zauzeli Veliku Kanjižu (1600) strateško značenje utvrde u Legradu bitno je poraslo, a tvrđava se još više obnavljala i proširivala. Ti se radovi pogotovo izvode i nakon 1603. godine, odnosno poslije smrti Juraja Zrinskoga. O velebitnosti ove tvrđave govore i kasniji nacrti i vedute. Prema navodu J. Hallera, potkraj 16. stoljeća u legradskoj tvrđavi stacionirano je 200 mušketira i 20 topova, a jedan od prvih zapovjednika bio je Ladislav Čanji - dok se 1641. spominje Ivan von Keiserstein.²² Izgrađenost i pozicija utvrde u Legradu slikovito očarava i veduta koja je nastala između 1660. i 1664. godine, dakle u vrijeme velikih borbi Zrinskih s Turcima iz Velike Kanjiže. Na veduti se također vidi dvostruki red drvenih palisada, potom ulazna vrata sa stražarnicom, tvrđavski zidovi sa prostranim kulama na kojima su otvori za vatreno oružje.²³ Lj. Perči navodi i plan Legrada Giuseppea Spalle iz druge polovice 17. stoljeća na kojem se uz tvrđavu nalazi i trgovište (oppidum) - na istoj lokaciji između rukavca Drave. "Kaštel je smješten uz samu obalu Drave, od koje ga dijeli uski pojas zemlje i opkop. Ima oblik pravilnog četverokuta sa snažnim romboidnim bastionima na kutovima. Snažna palisada štiti unutarnji prostor u kojem je šest manjih četvrtastih građevina. Iza palisada su kameni zidovi. Ulaz je moguć kroz vrata na zapadnoj strani, a prilazi im se preko drvenog diživog mosta".²⁴

Tražiti danas lokaciju legradske utvrde dosta je nezahvalan posao, jer se kroz stoljeća tok Drave i njezinih rukavaca bitno mijenjao. No, gotovo sigurno se može tvrditi da je znamenita legradska tvrđava bila locirana na današnjem lokalitetu kojeg narod zove Gradišće (a Drava je nekad tekla južno od njega, na Keblu). Tu lokaciju valjalo bi arheološki istražiti. Nakon dolaska Turaka (1690) iz južne Ugarske, funkcija legradske utvrde kao strateške točke uvelike slabi, pa

Veduta tvrđave Legrad iz 1660. godine

se i građevina zapušta, a razvija se legradsko poveljno trgovište (oppidum). Pavlin Josip Bedeković vidio je slavnu legradsku utvrdu 1752. godine već kao ruševinu i bez ikakve funkcije.²⁵

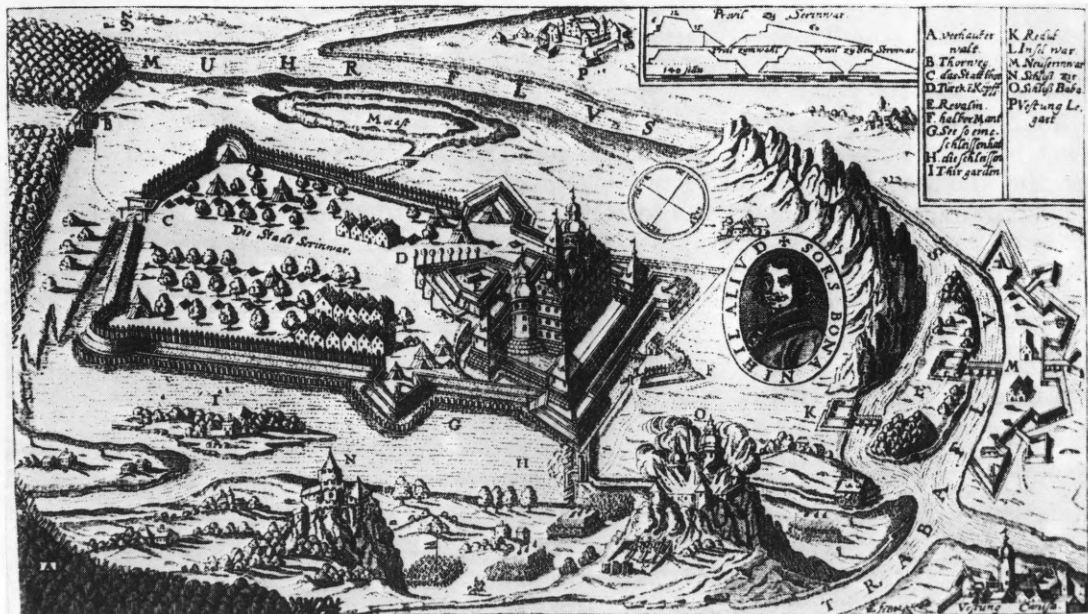
Kratka je, ali herojska, povijest druge velebne Zrinske utvrde na sutoku Mure u Dravu - Novoga Zrina. Radi se o kratkom razdoblju izgradnje i opstanka tvrđave, od 1660. do 1664. godine, a u uskoj je vezi s političkim i ratničkim djelovanjem slavnog hrvatskog bana Nikole Zrinskog Kuršanečkoga. Zrinski se nije mirio sa prisustvom Turaka u Kanjiži i okolici, jer su predstavljali stalnu prijetnju Međimurju i Hrvatskoj. Stoga je 1660. nekako ishodio dozvolu da s lijeve obale Mure kod Legrada gradi svoju "ovčarnicu", koja se 1661. praktički pretvorila u dobrobrano branjenu malu utvrdu - bio je to Novigrad (Serinwar). Zrinski tada poručuje Turcima u Velikoj Kanjiži: "Pašu kanižkog pak upozoravam neka nebi ubuduće puštao stoku svoju po polju kanižkomu. U mojem, naime, majuru (Novigradu) vazda će se nalaziti psi, koji bi mogli rastrgati stoku pašinu. Topove sam na bedeme postavio zato da moji borci uzmognu pucati na vukove i medvjede".²⁶

Međutim, Zrinski se nije zadovoljio samo tvrđicom Novigrad, već uz pomoć Hrvatskog sabora i drugih čimbenika započinje 14. lipnja 1661. godine graditi novu, velebnu tvrđavu na Muri, koju je prozvao na uspomenu svoje stare postojbine - Novi Zrin. Hrvatski sabor tada zaključuje sljedeće: "Za utvrđivanje Novoga Zrina, koji je počeo i još uvijek gradi preuzvišeni gospodin grof ban, opredjeljuju se kotarevi Franje Grubašovačkoga, Ivana Kiša, Tome Hreljača i Vuka Bužanića, plemićkih sudaca varaždinske županije, te oba kotara županije križevačke. Ovi su svi dužni i bit će obavezni da njegovoj preuzvišenosti pod zapovjed i na raspolaganje stave od svakog dima po dva težaka, koji će, prema nalogu njegove preuzvišenosti, biti provideni sjekirama i drugim alatom za uređivanje tvrđe".²⁷

Danomice je na izgradnji Novog Zrina radilo 500 do 1000 ljudi, a radovima je najčešće rukovodio sam ban Nikola Zrinski. Potkraj 1662. godine na Muri (između Kotoribe i Legrada) nastala je jedna od najvećih i najljepših renesansnih protuturskih utvrda na hrvatskom tlu. Evo i opisa Novog Zrina iz pera dr. Rudolfa Horvata: "Tvrđava dobije oblik četverokuta. Zidovi bijahu

Veduta Novigrada na Muri iz 1662. godine

WAHRE ABBILDUNG DES STARCKEN GRANITZHAUS, NEBEN DER NEVEN VESTUNG SRINWAR F 1664

Veduta Novoga Zrina iz 1664. godine

građeni od tesana kamena. Na svakom kutu stajala je četverokuta kula, a u sredini stari trokatni dvor s dvije visoke kule. Čitava tvrđava bijaše podignuta na pilonima, jer se nalazila na močvarnom terenu. Oko tvrđave bila je graba napunjena vodom iz rijeke Mure. Sve to bijaše zapravo nutarnji grad. Oko njega dade Zrinski podignuti vanjske utvrde. One bijahu zemljane, a imale su oblik nepravilna četverokuta. Visoki je nasip imao na četiri mjesta trouglaste bastione na kojima su stajali topovi. Mjestimice bijaše nasip okružen pletrom. To valjda zato da lakše odolijeva vodi koja ga je okruživala. Unutar toga nasipa nalazila se, zapadno od same unutrašnje tvrđave, nova varoš: Novi Zrin. Ovdje dade ban za tri tjedna dati sagraditi 30 kuća u kojima su stanovali građani, dokle se vojna posada nalazila u unutrašnjoj tvrđi. Da bude varoš bolje zaštićena, okružise nasipe hrastovim stupovima, koji bijahu odozgo zašiljeni. Iz varoši nije se moglo ići u unutarnju tvrđu izravno, nego preko posebne tvrđice, koja bijaše također okružena zidom, nasipom i grabom. Istom iz ove tvrđe vodio je diživ most u unutarnju tvrđu. Slična se tvrđica nalazila i na istočnom djelu od unutarnjega grada".²⁸

Nad glavnim ulazom u Novi Zrin stajao je veliki kameni grb obitelji Zrinskih, zajedno sa natpisom: Sors bana nihil aliud (Malo sreće i ništa više), što je bila životna deviza mudrog hrvatskog bana Nikole Zrinskoga. Bio je tu i još jedan natpis: Nitko nas ne može napasti nekažnjeno.²⁹ Potkraj 1662. godine Zrinski izazivački poručuje Turcima u Velikoj Kaniži: "Sada je moja žena u Novom Zrinu. Ako je u Kaniži koji junak, neka dođe u Novi Zrin i pozdravi ženu moju. Ona će mu dati koralje i džepni rubac!"³⁰

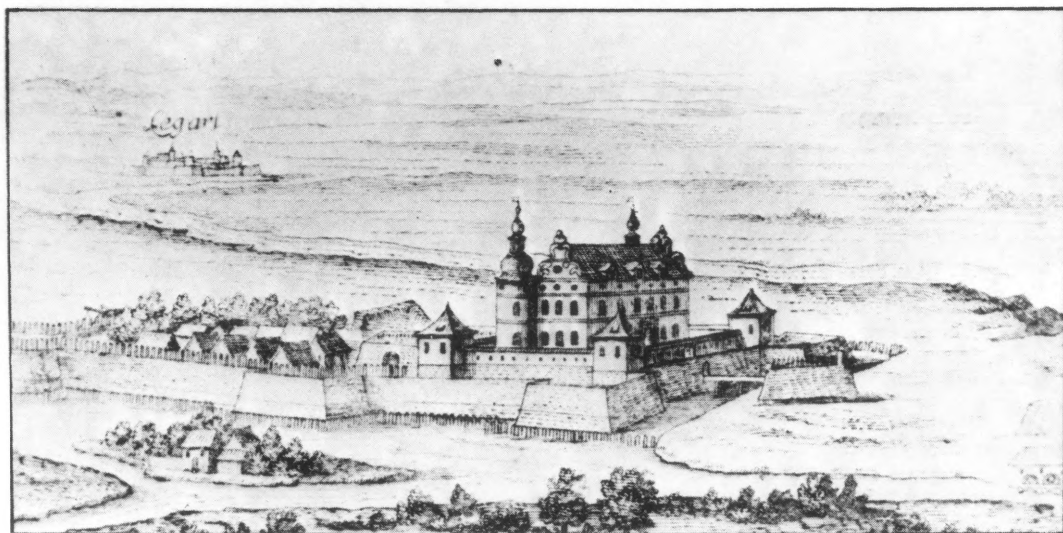
Ipak, Turci su prijevarom i golemom vojnom silom razrušili velebni Novi Zrin - ljeti 1664. godine.

4. STALNE BORBE S TURCIMA I EPOPEJA NOVOGA ZRINA

Kao što je poznato, prodori osmanskih četa prema zapadnoj Hrvatskoj i Ugarskoj događaju se već od početka 16. stoljeća, a pogotovo nakon bitke kod Mohača (1526). S obzirom na svoj položaj na sutoku Mure u Dravu, gdje je kasnije povučena i granica, Legrad je bio u žiži tih ratnih zbivanja, te dapače jedna od središnjih točaka dugogodišnjih stradanja.

Prodirući južnom Ugarskom prema zapadu, turske čete po prvi put su temeljito opljačkale Legrad već 1526. godine, kada ovo trgovište još nije imalo značajnu utvrdu. Stalne bitke oko

same utvrde ili pak u samoj okolici vodile su se neprestano slijedećih godina, a osobito nakon što su ovim prostorom zavladao Zrinski, koji su upravo Legradsku utvrdu odredili kao središte otpora. Usprkos izgradnji legradske utvrde, branitelji nisu uvijek mogli očuvati legradsko

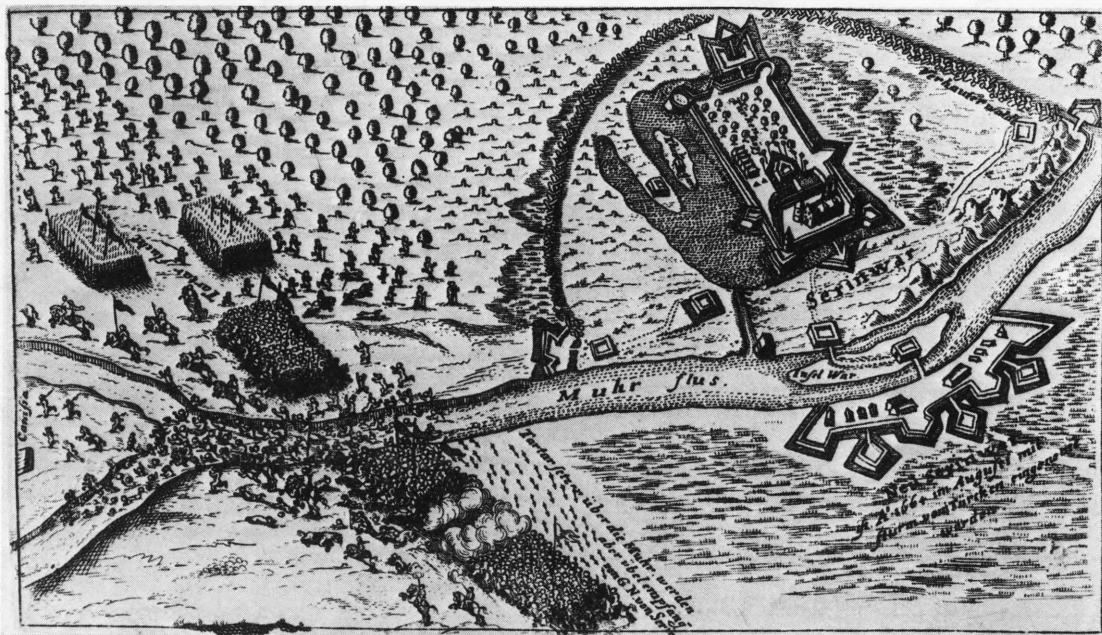

Pogled na velebnu utvrdu Novi Zrin - 1664. godine

područje od prodora Turaka, pa čak i od njihove privremene vlasti u ovom dijelu Hrvatske. Osobito žestoke borbe vodile su se, primjerice, 1577. godine kada posada legradske utvrde nije mogla pružiti otpor nadmoćnom neprijatelju, pa se ova tvrđava čak dvije godine nalazila u turskim rukama.³¹

Nešto ranije, 1568. godine, branitelji Legrada bili su bolje sreće. Tada je ovu "ničiju zemlju", na granici dviju carstava, odlučio sa 4000 janjčara opljačkati Skender-beg iz Slavonske Požege. Glavna bitka dogodila se u blizini Legrada, gdje je hrabra hrvatska vojska, predvođena knezom Jurajem Zrinskim, potukla Turke, tako da se "oni razbježaše na sve strane, a mnogi utopiše u Dravi i Muri". Predaja kaže da se taj dio legradske okolice od tada zvao Tursko groblje. U ovoj slavnoj bici je prijatelj kneza Juraja Zrinskog, građanin Legrada Gašpar Švaštić, uspio ubiti Skender-bega, pa je zbog ovoga podviga kasnije zadobio plemićku titulu.³² Presudne bitke vodile su se i oko Legrada 1600. godine, kada je sa 20.000 Turaka u ove krajeve provalio Khijaja-paša, zauzeo i Kanižu, te usput i Brežnicu, Baboču i Legrad. Upravo kod Legrada je 12. kolovoza 1601. godine bila od Turaka hametice potučena vojska kraljevskog vojvode Ferdinanda (Turski komandant bio je tada Hasan-beg iz Kaniže). Tada je Legrad na kraće vrijeme pao u Turske ruke, ali je kasnije, a osobito od 1618. godine, temeljito obnovljen.³³ U Legradu je sklopljen i jedan od regionalnih primirja između Zrinskih i Turaka (iz Kaniže). Bilo je to 1648. godine. Mir, koji je inače bio kratkoga vijeka, inicirali su Turci iz Kaniže, jer im je Nikola Zrinski nanosio sve osjetljivije gubitke. U Legrad su tada došli Hasan-paša i ostali turski visokodostojanstvenici iz Kaniže, a poslije ugovaranja mira, Zrinski je Turcima poklonio komplet znamenitih legradskih noževa.³⁴

Ipak, najžešće bitke s Turcima vodile su se u nekoliko navrata oko Novog Zrina i Novigrada - od 1661. do 1664. godine. Nakon relativnog zatišja zimi između 1663. i 1664. godine, Nikola Zrinski s hrabrom hrvatskom vojskom, provaljuje u proljeće 1664. godine uz Dravu u južnu Ugarsku, sve do Osijeka gdje je zapalio znameniti Turski most preko Drave. Oslobodio je privremeno tada mnoge gradove i utvrde, ali ne i Veliku Kanižu. Podaci govore da se u Novi Zrin i Čakovec vratio s golemim ratnim plijenom, u kojem je, među ostalim, bilo 3000 konja i 2000

Prikaz bitke kod Novoga Zrina ljeti 1664. godine

glava druge stoke.³⁵ Novi Zrin je od svoje izgradnje (1661. i 1662.) bio trn u oku kaniškim Turcima, te su ga u nekoliko navrata napadali i tražili od bečkoga dvora da se poruši ova tvrđava izgrađena "na prijevaru". Nakon osječke vojne Nikole Zrinskoga, Turci su definitivno odlučili da obračunaju s Novim Zrinom i da upokore Zrinskoga.

Nakon neuspjele opsade Kaniže, Zrinski se povukao u Čakovec, a od 1. lipnja 1664. Turci su na prostoru od Kaniže do Legrada koncentrirali upravo goleme vojne snage - oko 30.000 vojnika i mnogo opreme (topova). Početkom lipnja 1664. započele su i prve borbe na Legradskoj gori i oko Novog Zrina i Legrada. Vrlo krvava bitka vodila se, primjerice, 6. i 7. lipnja 1664. godine za otočić na Muri između Novigrada i Novog Zrina, gdje se osobitom hrabrošću iskazao grof Strozzi i odbio janjičare.

U izvorima i literaturi sačuvani su detaljni opisi borbi za Novi Zrin. Hrabra se posada opirala razmjerno dugo, a veliku hrabrost pokazao je komandant obrane Avencourt. Deset su dana Turci pucali na Novi Zrin. Istom 19. lipnja 1664. okrenu vatru također i na otvoreno polje, tamo gdje se nalazila kršćanska vojska. Veliki vezir je k sebi prikupio svu tursku vojsku iz Ugarske i bližih turskih pokrajina. Turci se 29. lipnja 1664. spremiše za konačni obračun - na glavni juriš na Novi Zrin. Prva je navala započela 30. lipnja 1664. u pet sati ujutro. Između 8 i 9 sati navale Turci iznenada svom silinom i u velikoj brzini, te po dobro smišljenoj osnovi istovremeno udare na sve gradske utvrde Novoga Zrina. Izmučeni i prestrašeni, najprije Nijemci počеше bježati prema Muri. Branila se samo jedna četa, koja je stajala tik do glavnih vratiju. Ne prođe iza toga niti četvrt sata i Turci su bili gospodari velebne utvrde. Turci su 7. srpnja 1664. potpalili mine koje su raznijele kutne kule Novoga Zrina, a drvene zgrade i palisade zapališe. Već 12. srpnja 1664. godine od velebnog Novog Zrina praktički ne ostade kamen na kamenu.³⁶

Novi Zrin je pao, a da velika carska vojska od 20.000 vojnika, koja je bila ulogorena južno od Legrada, nije ništa poduzela. Glavnom komandujući carske vojske, grof Montecuccoli vodio je defanzivnu politiku - nije Turcima dao da krenu dalje na jug ili zapad. Za Novi Zrin nije mario, jer je bio u zavadi s Nikolom Zrinskim, koji mu je bio konkurent za glavnoga komandanta carske vojske. Zrinski, ogorčen i jadan, 30. lipnja 1664. godine piše Ratnom vijeću u Graz: "Teškom žalošću imam vam, blagorodna gospodo, javiti nečuveni čin, kojemu nema premca u povijesti.

Jutros zauzeo je dušmanin Novi Zrin, kojemu su temelji i zidovi bili neozljeđeni, pred očima vaše velike vojske, takoreći samo jednim udarcem sablje... a gospodin Montecuccoli nije na njegovu obranu niti sablje povukao".³⁷

I kasnije, pa i nakon krvavoga završetka Urote zrinško-frankopanske, Legrad je imao brojne sukobe sa kaniškim Turcima, sve do 1690. godine. Legradani su se osobito istakli u bojovima za oslobađanje južne Ugarske i Kaniže, a za ove zasluge mnogi su nagrađeni.

5. PLJAČKA ZRINSKOG LEGRADA

Ratna epopeja Novog Zrina kao da je najavila i krvavi kraj vladavine Zrinskih u Međimurju i Legradu. Jedno slavno razdoblje završilo je u otimačini i pljački Zrinskih imanja, a jedna od najslavnijih velikaških obitelji u hrvatskoj povijesti sasječena je do korijena. Tragične dane 1670. i 1671. godine uvelike je osjetio i oppidum Legrad, a pogotovo njegova tvrđava.

Čim je car Leopold 29. ožujka 1670. godine Zrinske i Frankopane proglasio "nevernikom naše krune", pljačka i hajka koja ima malo komparacija u našoj i evropskoj povijesti - mogla je započeti. Imanje "premilostivnoga gospodina grofa Petra vekivečnoga Zrinskoga i Legradskoga kapetana i gospodara od Međimurja" opljačkano je na najbezobzirniji način: na Međimurje je navallilo "više vojske nego na Turke". Grof Ivan Herberstein, grof Ivan Ernest Paradaiser, grof Ferdinand Ernest Breuner, barun Fridrich Saurer, barun Ivan Jakob Teuffenbach, general Spankau, grof Nikola Erdödy i drugi velikaši i oficiri pohrlili su sa svojim četama u Međimurje ne bi li ih zapao što veći dio pljačke.³⁸

General Spankau provali od Varaždina u Međimurje 13. travnja 1670. godine, a istog dana iz Koprivnice u Legrad krene sa 4000 vojnika general Breuner. Vojska je uništavala i opljačkala sve do čega je došla. Doslovce. Barun Ivan Wildestein 30. travnja 1670. piše da je njemačka

Allodium Chinkoviz	
In eodem Allodio Vacca, & alia variorum pe-	fl. 50.
cora majora & minora.	
- Vini Mercurii duci	fl. 9
Taurus apud monasterium Spanum.	fl. 1
- Vinum apud Blahis Longravz in Medebur Vacca.	fl. 1
- Infusio majoris.	fl. 5
- Infusio minoris.	fl. 5
- Porri pennis duci.	fl. 14
Allodium Legrad.	
In die Allodio minoris subal Canalis.	fl.
- Infusio.	fl.
Allodium Turmische	

Popis zaplijenjenih dobara na allodiumu Legrad 1670. godine

vojska " u Čakovcu uzela sa sobom sve, tako da bolesnoj grofici Katarini Zrinskoj nije ostavila niti zdjele niti ražnja. Vojska je odnijela sve vrijednosti, tkanine i osam pari konja, a ostavila je dva najgora para". Koprivnički general Breuner 28. travnja 1670. piše Ratnom vijeću u Graz i ovo: "Međimurci, osobito pak oni iz Legrada, Kotoribe i drugih mjesta uz Muru, zahtijevaju da budu pripojeni Vindiškoj krajini". Ljudi su se na smrt preplašili zuluma vojske. Vojnici generala Breunera bezobzirno su opljačkali Legrad, okolne zrinske majure i kmetska staništa.³⁹

Kad su opunomoćenici Kraljevske komore, Petar Prašinski i Franjo Špoljarić, službenici tridesetnice (carine) u Nedelišću, započeli službeni popis imanja Zrinskih, našli su samo neznatne ostatke slave i blaga Zrinskih. Kada su stigli u Legrad, ovdje su zatekli samo 16 gusaka i 21 patku! O pljački u Legradu govore i brojna povijesna svjedočanstva. "Više ljudi iz Legrada svjedočilo je pod zakletvom da je sa tamošnjeg majura odnijeto, među ostalim, 30 pokrivača, 37 "glava" soli, više od šest kola različitih namirnica, dvije veće lađe zvane "šajke", 89 glava stoke, 124 svinja i prasadi, 421 goveđa koža, više različitoga alata, pa čak i dva zarobljena Turčina, pet zarobljenih Vlaha, te kao kruna svega - jedna zarobljena djevojka". Bilo je nasilja različitih vrsta, pa čak i otimanja prava na zemljišne posjede. Benedikt Sarka, sluga iz Legrada, spominje "neke zemlje koje su sudski zaplijenjene, ali su ih Legračani silom uzeli natrag. Slično je bilo i sa šumama, oranicama i sjenokošama na naplavini Veliki Otok, koje su stanovnici sela ponovno osvojili".⁴⁰

Otužno je završilo slavno razdoblje Zrinskih u Legradu 1671. godine, baš kao i 1691. kada je u bici kod Slankamena poginuo i zadnji Zrinski - grof Adam. Za Legrad su nastupila druga razvojnja vremena, a ostali su povijesni ožljci i narodne uspomene. Oni potvrđuju staru Frankopansku maksimu: Navek on živi ki zgine pošteno!

Bilješke:

- 1 Opširnije o tome u knjizi Dragutina Feletara: Legrad, Čakovec 1971. O tome također pišu i: Jenő Haller: Legrad története, Eszek 1912, te Andelja Horvat: Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju, Zagreb 1956.
- 2 Temeljito o tome u knjigama D. Feletara i J. Hallera
- 3 Fara Jozsef: Muraköz történetek rövid foglalata, Szombathely 1942, str. 13
- 4 Jenő Haller, o.c., str. 24 - 26
- 5 Marija Terezija izdaje 8. kolovoza 1759. godine povelju kojom proglašava Legrad slobodnim i poveljnim trgovištem (oppidumom). Arhiv se čuva u Arhivu Vojvodine u Srijemskim Karlovcima. Dragutin Feletar: Pravila legradskog Šoštarstog i kušnjarskog ceha iz 1697. godine, Podravski zbornik, Koprivnica 1975, str. 135.
- 6 Vinko Žganec: Sličice iz povijesti Legrada, Međimurski kalendar, Čakovec 1924, str. 95 - 98
- 7 Jenő Haller, o.c., str. 67; Dragutin Feletar, o.c., str. 134
- 8 Tabella Parochiarum anno domini 1771, Nadbiskupski arhiv Zagreb; Branimir Gušić: Prilog etnogenezi legradskoga kraja, Liječnički vjesnik, Zagreb 1962, str. 122 - 125
- 9 Spomenica rimokatoličke župe Legrad, Dragutin Feletar: Legrad, o.c., str. 79 - 80
- 10 Dragutin Feletar: Obučarstvo i kožarstvo varaždinskog kraja do 1945. godine, Zbornik radova Zavoda za znanstveni rad JAZU, Varaždin 1989, broj 3, str. 127 - 128
- 11 Jenő Haller, o.c., str. 133 ("1480. godine kralj Matijaš potvrdio je štatute Čakovečkom i legradskom nožarskom cehu")
- 12 Temeljito o tome u članku D. Feletara: Pravila legradskog... o.c., str. 134 - 145
- 13 Dragutin Feletar: Legrad, o.c., str. 100 - 110; Spomenica rimokatoličke župe Legrad
- 14 Josephus Bedekovich: Natale solum sancti Hieronymi..., Neostadii Austriae 1752, str. 278
- 15 Evlija Celebi: Putopis, Sarajevo 1964.
- 16 Josephus Bedekovich, o.c., str. 278; D. Feletar: Legrad, o.c., str. 71 - 100
- 17 Ljerka Perčić: Neki prikazi tvrđave Legrad u 16. i 17. stoljeću, Muzejski vjesnik 9, Koprivnica 1986, str. 15
- 18 Rudolf Horvat: Poviest Međimurja, Varaždin 1907, str. 119; Lj. Perčić, o.c., str. 15
- 19 Krigesarchiv Wien, HKR 1572 77 Exp; Lj. Perčić, o.c., str. 15
- 20 Radoslav Lapašić: Prilozi o povijesti Hrvatske u 16. i 17. stoljeću..., Starine 18, Zagreb 1887, str. 34
- 21 Ljerka Perčić, o.c., str. 15; Ta veduta Legrada čuva se u Austrijskoj nacionalnoj biblioteci u Beču (Österreichische Nationalbibliothek Wien), codex 8622 i 8623
- 22 Jenő Haller, o.c., str. 153; D. Feletar: Legrad, o.c., str. 74 - 105
- 23 Krigesarchiv Wien, KA G la 220 alta, br. 39; Ljerka Perčić, o.c., str. 16
- 24 Krigesarchiv Wien, IV 24.159/2; Ljerka Perčić, o.c., str. 16 - 17
- 25 Josephus Bedekovich, o.c., str. 33; D. Feletar: Legrad, o.c., str. 77 - 105
- 26 Prema navodima Jenő Hallera: D. Feletar: Legrad, o.c., str. 84
- 27 Zapisnik Hrvatskoga sabora od 27. veljače 1662. godine, Arhiv Hrvatske Zagreb
- 28 Rudolf Horvat: Poviest Međimurja, Zagreb 1944, str. 86 - 110
- 29 Prema vedutama iz Beča i navodima J. Hallera
- 30 Klaić, Šišić i dr.: Posljednji Zrinski i Frankopani, Zagreb 1911, str. 8
- 31 Prema navodima J. Hallera; Vinko Žganec, o.c., str. 95 - 99
- 32 Prema navodima J. Hallera; Vinko Žganec, o.c., str. 95 - 99
- 33 Prema navodima J. Hallera; D. Feletar: Legrad, o.c., str. 73 - 75
- 34 Rudolf Horvat, o.c., str. 82
- 35 Ferao Šišić: Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1962, str. 298 - 299; Josip Matasović: Stari osječki most, Narodne novine, Zagreb 1929.
- 36 Prema F. Šišiću i R. Horvatu; D. Feletar: Legrad, o.c., str. 94 - 98
- 37 Klaić, Šišić i dr., o.c., str. 34
- 38 Vladimir Kapun: Zapljena i pljačka imanja Zrinskih u Međimurju, Međimurski kalendar 1969, Kajkavski kalendar 1970. i 1971.
- 39 Klaić, Šišić i dr., o.c., str. 127
- 40 Prema navodima J. Hallera; Rudolf Horvat, o.c., str. 208 - 209